

El doble llegat de Fuster: la utilitat i la diferència

Una de les formes més plausibles de valorar la continuïtat d'un autor i del seu discurs és analitzar-ne la recepció. I l'obra de Fuster, de qui aviat es complirà el 25 aniversari de la seua mort, encara genera una presència ben estimable en el mercat editorial. Per ara, les obres que actualitzen l'obra fusteriana fan molt bona pinta.

Per *Francesc Calafat*

El Temps Publicat el 28 de maig de 2017
Núm. 1720

La inesgotable font de Joan Fuster continua produint novetats editorials.

Segueix-nos a Facebook per assabentar-te dels nostres darrers reportatges

Quin plat pesa més en la balança de **l'obra de Joan Fuster: l'assaig humanístic i literari o el cívico-polític?** Això dependrà segurament de

l'òptica del lector. Hi ha cap indicatiu que ens obligue a fer aquesta diferència? Des d'un bon començament i una vegada i una altra, Fuster, com una piconadora, aposta pel reconeixement de la diferència personal i també pel de la diferència cultural o nacional. Potser no sempre els nuga a la vista, però el lligam hi és pressuposat i ben armat. Com han dit Isaiah Berlin i Charles Taylor, aquestes dues idees són llavors conceptuals de potència poderosa que han fecundat el pensament modern i la vida política des de la Il·lustració. Ja les trobem reivindicades pels polítics d'abans de la guerra, com ara Joaquim Reig Soriano i Antoni Rovira i Virgili. Aquest darrer, que veia en la llibertat i la dignitat els ressorts bàsics dels éssers humans, observava que el fonament de la nacionalitat i de la llibertat és el mateix: “el reconeixement de la personalitat”. Són principis que s'alimenten mútuament, perquè la cultura d'un poble és un generador portentós d'identitat personal i una eina de cohesió social. Per aquest motiu, tindran per a Fuster una càrrega moral i ètica irrenunciables.

Fuster va veure que les segregacions literàries dels escriptors de postguerra eren una gota en el desert si no anaven acompanyades d'una resposta contundent. Calia “la nostra acció”, escriurà. Calia construir una cultura quasi des del no-res. Així, Fuster es convertí en un arquitecte i en un constructor que tenia al cap una visió global de la cultura en català. Va ser un despertador de consciències i de sensibilitats que posava en quarantena els tòpics i prejudicis rebuts en totes les esferes, siguen històriques, socials, literàries, nacionals... De vegades s'ha dit que la seua concepció del País Valencià era feble perquè es basava només en la llengua i la història. És una interpretació errada. És clar que la llengua —sobretot— i la història són les matèries primeres, però l'objectiu de Fuster no era acadèmic, o només acadèmic, **era un projecte d'edificar amb peus sòlids una cultura, un país i uns països. Els Països Catalans**. Era un projecte de present per tal de bastir un futur. Amb una mirada crítica i més progressista, si ho puc dir així, **retoca i actualitza el discurs constructiu del Noucentisme**: la necessitat de planificar un projecte de cultura que abastarà totes les esferes de la vida.

La resistència valencianista, a banda de les restes atemorides d'un somni trencat, no tenia res, però Fuster —i un grup reduït de reincidents, entre ells,

Manuel Sanchis Guarner i **Vicent Ventura**— podia imaginar què era allò que calia, quins eren els buits i pedaços que podien omplir progressivament. Construir no un país, sinó tres i una estratègia de lligams que els cohesionara era la seua utopia. En cada línia de Fuster sura aquesta obsessió, perquè davant la rapidesa del món industrialitzat deixar passar una oportunitat és carregar-se el sarró de rèmores que entrebanquen una marxa adequada. *Ara o mai* fou el crit llançat als anys 80.

Fuster era també un manobre a peu d'obra i sempre anava tramant projectes i buscant fonts de finançament. A partir dels anys 60, moment en el qual el valencianisme comença a fer forat en la universitat, els fronts es multipliquen: cal dedicar temps a la catequesi i mirar de formar equips en els rams més diversos. Calia assessorar i tutelar editorials, ajudar a crear llibreries, escoles en la nostra llengua. A més, s'havien de bastir connexions més complexes, com eren les que calia establir amb allò eclesiàstic i allò econòmic. La república de paper, si em permeteu l'expressió, començava a traure el nas en la via pública. Més tard, ja amb la col·locació dels primers rajols de la democràcia, el seus contactes amb polítics, sobretot del PSOE, que espremerien la mamella del poder, foren constants.

La frenètica activitat que acabem d'assenyalar —només és una part— no s'explica sense un fonament reflexiu. Si es volia eficàcia, s'havien d'enfrontar els problemes pel costat que més crema, i la mare de tots els conflictes era la identitat cultural i nacional. Era menester espolsar-se els prejudicis i els complexos i revisar amb rigor i responsabilitat la realitat valenciana i, de rebot, era inexcusable tocar un tema espinós: **la relació amb la resta dels territoris de l'antiga Corona d'Aragó**. Els polítics més perspicaços de preguerra sabien que era un tema pendent, però ningú sabia com tractar-lo. O no s'hi atrevia. Fuster fou qui en la postguerra inacabable encarà la qüestió amb més coratge a fi d'"integrar" les distintes geografies en una unitat productiva amb vista al futur, perquè sabia que, a la llarga, en temps de canvi, seria un tema clau. Temia el que passà després: l'Estat posà totes les barreres que pogué, especialment les jurídiques, que a mitjan termini minaran una realitat quotidiana: les relacions comercials i humanes entre els diversos països de llengua catalana. Es produí una situació kafkiana: **el Govern**

autonòmic valencià podia tenir relacions fluides amb tots els Governos excepte el català.

Tornem al principi. La visió integrada de les diverses realitats que proposava Fuster *revolucionà* les anàlisis sobre el passat i el present. Passà al centre del debat. I, al marge dels drames socials posteriors, ajudà, a través de l'*Enciclopèdia Catalana*, per posar l'exemple més emblemàtic, a construir una visió moderna i útil dels diversos països de llengua catalana, amb innovacions de transcendència enorme, pel rigor amb què estaven fetes, com ara la divisió comarcal, una dèria de Fuster amb el disseny final de **Max Cahner**. Aquest esperit renovador i rigorós Fuster el traslladaria, ja que en va ser el director a l'ombra, a la *Gran Enciclopedia de la Región Valenciana*. Tot plegat i mirat, és esborronadora la feina que Fuster i molts altres feren per posar els pilars d'un país i una cultura raonables. Els resultats ja els valoraran els lectors segons els seus interessos i sensibilitats, però és innegable la generositat i les dosis de saviesa que invertiren en aquesta empresa.

Fuster té una visió de la realitat altament complexa, sap que és un xoc permanent d'interessos i que, si es volia superar el malson del franquisme, s'havia d'unir paraula i acció, calia ser pragmàtic i esmolar les eines del coneixement. Perquè l'home i la societat, per poder realitzar-se com a tals, el que tenen a mà és la capacitat de triar entre opcions enfrontades. S'han d'espavilar i mirar d'elegir adequadament. **I la via defensada per Fuster és aquella que advoca per la llibertat i la plenitud de les persones i de les societats.** En no haver una veritat única, és clau la raó —en minúscula, però raó al cap i a la fi—, el coneixement de la història i de la realitat per mirar de comprendre tots els factors que intervenen en els fets i poder triar l'opció més adient. És un sistema clàssic però dut a terme amb sensibilitat i procediments actuals.

Des d'aquesta perspectiva cal entendre el seu escepticisme, que té poc a veure amb l'escepticisme dels grecs, si més no amb el de Pirró, consistent a negar-se a comprometre's amb cap creença positiva. Tot i el desencís dels darrers anys de la seua vida, l'escepticisme fusterià és d'arrel humanista, perquè desconfia

de la infal·libilitat humana, però creu en la possibilitat de transformar les coses. Això explica la mirada profundament sociològica de molts dels seus papers. És un intel·lectual obsés de l'experiència. Un caçador *malaltís* de la realitat, del fet divers. Per a l'escriptor de Sueca la raó no és només un mitjà, és també un fi, perquè la consciència reflexiva és una consciència moral, és art d'exploració i alhora d'afirmació. Ja ho diu l'aforisme: "Joan Fuster és la mesura de totes les coses".

La recepció de Fuster, avui

Una de les formes més plausibles de valorar la continuïtat d'un autor és analitzant la recepció. I l'obra de Fuster encara produeix una presència ben estimable en el mercat editorial per la reedició de textos i per les lectures que provoca, que a hores d'ara ja fan un nombre considerable. En són un bon baròmetre també les defenses i revisions apassionades i crítiques que genera. Per la banda defensiva podem citar els noms de **Josep Iborra, Antoni Furió i Pau Viciano**; pel costat més crític, una visió cabdal és de la Ferran Archilés. El que pot ajudar a difondre una mica més el llegat de Fuster és la inauguració del Museu i l'**Espai Joan Fuster, situats a la casa natal de l'escriptor**, que ha coincidit amb els 25 anys del seu decés.

Les efemèrides tenen la virtut de celebrar l'obra de l'autor recordat. I, per ara, les obres que ens actualitzen el llegat fusterià fan molta bona pinta. En l'apartat de l'edició de textos trobem la reedició de *Notes d'un desficiós* (Alfons el Magnànim), una sèrie d'articles breus publicats a *Qué y Dónde* entre 1979 i 1984, una edició ben preparada i anotada per Nel·lo Pellicer i Francesc Pérez i Moragon. Alguns lectors recorden que eren articles mordaços i abruptes contra la política, i que per la seua radicalitat podien arribar a ser injustos. Vists des del present, demostren que el pensament polític no està tan caducat com alguns comentaristes prediquen, sinó que moltes de les crítiques al tractament de les identitats perifèriques per part de les institucions estatals i els seus representats són tan vives com en el seu moment. O més encara, pel fet que vivim una involució traumàtica. Fuster denunciava ací i en altres papers la tirania de la majoria que, amb una legalitat de sostre baix, ofegava el dissens, es negava a valorar-lo.

Un dels punts que més empenyaven Fuster era el plantejament de les reivindicacions nacionals, enteses no com un tema de drets, sinó com una malaltia; i les concessions que es fan en qüestions autonòmiques no són tema de justícia, d'igualtat; són més aviat concessions generoses de l'Estat. Aquests papers no busquen tant l'argumentació —n'està cansat— com, atesa la gravetat de la situació, la denúncia i l'oposició pràctica. La política, però, no ho domina tot. Els temes tractats són variats (sobre literatura, música, cinema, folklore, símbols, llengua, història, ecologia, pornografia, els canvis d'hàbits...) i el to sol ser més amable.

Els altres dos llibres amb textos de l'escriptor valencià tenen una voluntat fonamental divulgativa, d'aproximar el lector a l'obra de Fuster. *Joan Fuster per a joves* (Onada Edicions), de Salvador Vendrell, com el títol indica, va dirigit a un lector bàsicament escolar. És una mostra bastant ajustada del ventall ampli dels interessos i de l'estil de Fuster. La tria de Xavier Aliaga, sota el títol de *Fuster per a ociosos* (Sembra Llibres), **segueix la mateixa dinàmica, però el format és més agosarat, novelós**. La tria no és d'articles sinó de moments estel·lars, siga per la temàtica, la reflexió significativa o l'estil, que funciona com un desplegable que ofereix una gamma àmplia, de qüestions i mirades. Hi podem trobar des de la política del país fins a reflexions sobre el diví i l'humà, la mort i la vida, passant pels imaginaris populars i homenots i donasses.

La resta de les novetats entra dins de l'àmbit de l'estudi de l'obra de Fuster analitzada des de perspectives diverses. El llibre de Toni Mollà, *Escrit contra el silenci(a propòsit de l'obra cívica de Joan Fuster)* (Vincle Editorial), no és estrictament un estudi sobre l'homenot de Sueca, sinó més aviat una selecció d'articles que tenen un nucli comú: Fuster. Els primers textos se centren a reivindicar el seu pensament crític i cívic; la resta, una mirada desinfectant sobre la realitat valenciana, **connectada i molt amb el pensament heterodox de Fuster**, però amb un desplegament d'idees personal, que apunta amb perspicàcia algunes observacions assenyades sobre les realitats del país.

Els altres llibres, editats per Publicacions de la Universitat de València, se centren en temes més concrets. ***Joan Fuster i la ironia, recopila cinc***

òptiques diferents (de P. Ballart, J. Espinós, M. Ortín, G. López-Pampló) a un tret que singularitza l'estil de Fuster: la ironia, barreja sovint de sagacitat, d'humor i d'escepticisme. Daniel P. Grau du a terme en *El dit sobre el mapa. Joan Fuster i la descripció del territori* un estudi extens, aprofundit i transversal sobre els textos de l'escriptor valencià dedicats a la geografia del país, el més conegut dels quals és *El País Valencià*. **És un treball ben documentat que contextualitza els distints textos fusterians en el gènere de llibres de viatges** i en les èpoques en què van sorgir, i en detalla les aportacions, les estratègies expositives i literàries. Per últim, remarcar D'Ors a Fuster. Per una història de l'assaig en la literatura catalana, de Gonçal López-Pampló, que té a Fuster com a un protagonista important, però no únic. És una visió de conjunt de l'assaig en català que abasta bona part del segle XX. L'aportació fonamental del llibre resideix a plantejar l'assaig no com un gènere díscol, sinó que, com tot gènere, per obert que siga, té unes estratègies discursives, i remarca algunes constants de l'assaig en català al llarg del temps.

F. R. Leavis deia que “els grans escriptors són significatius per la consciència humana que fomenten”. **Si Fuster és un dels grans referents de la literatura en català és perquè va posar sobre la taula la urgència de replantejar-se la cultura del seu temps** i la necessitat de pensar-la com una unitat de realitats ben diverses. Pel que fa al País Valencià, va deixar de considerar-lo una nota a peu de pàgina de la història d'Espanya i el va convertir en protagonista del present i del futur. El que encara impacta dels escrits és que per damunt de la ironia del desconfiat, o gràcies a ella, corre una avidesa insaciable de comprendre i mirar les coses, ja siga desmuntant-ne la crossa que porta el costum, ja siga cercant-hi una mirada poc transitada o escodrinyant les zones d'ombra que les envolten. I ho fa amb la força inquisitiva i espurnejant d'un malabarista de la paraula que no vol mai deixar indiferent el lector.